

Φιλελληνική κινητοποίηση στη Δύση

Εθελοντές, επιτροπές, Τύπος, λογοτέχνες και ζωγράφοι, στρατευμένοι υπέρ της ελληνικής υπόθεσης.

Της **Λουκίας Δρούλια**

Ιστορικού δ.φ., Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε.

ΕΧΕΙ συχνά γίνει λόγος για το πέρασμα από την αρχαιολογία στον φιλελληνισμό, για τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τους αρχαίους Έλληνες στους νέους, ιδιαίτερα στα χρόνια που το «πάθος των ταξιδιών» φέρνει τους Δυτικοευρωπαίους ολοένα και πιο συχνά σε επαφή με την «κλασική γη» και τους σύγχρονους κατοίκους της. Χρόνια που συμπίπτουν, άλλωστε, με τις μεγάλες κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές μεταλλαγές, όσες συντελούνται στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο στα ταραγμένα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα και δημιουργούν, παράλληλα, τις προϋποθέσεις να αντιμετωπιστεί το ελληνικό πρόβλημα κάτω από μια καινούργια οπτική. Οπτική στην οποία οι νεοέλληνες με τις δικές τους συνειδητοποιήσεις και πράξεις προσφέρουν γόνιμο έδαφος, ώστε η ιδέα για την «αναγέννηση» της Ελλάδας να ωριμάσει και ν' αποκρυσταλλωθεί πια και στο διεθνές επίπεδο. Δεν πρόκειται, λοιπόν, για ένα απλό πέρασμα. Εχουμε να κάνουμε εδώ μ' ένα αμφίδρομο ρεύμα που ξανασυνδέει τη Δύση με τον Ελληνισμό, τους Ευρωπαίους με τους πνευματικούς προγόνους τους, τους Έλληνες με την ευρύτερη ευρωπαϊκή οικογένεια.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ούτε οι εξάρσεις του ρομαντισμού, που αντλούν τις εμπνεύσεις τους από την ελληνική υπόθεση, ούτε οι αντιθέσεις με τους αλλοθρήσκους κατακτητές, ούτε οι αντιδράσεις στις αποφάσεις της Ιερής Συμμαχίας, ούτε και τα στυγνά πολιτικά ή τα ιδιωτικά συμφέροντα, αν και αποτελούν παράγοντες που υποκινούν τη συμπάρασταση στον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό, δεν αποδίδουν το νόημα που εμπεριέχει η φιλελληνική ιδέα.

Κοντά σ' αυτά, αλλά κυρίως πάνω από αυτά υπερέρχει η ευρωπαϊκή συνείδηση, η θρεμμένη με τα νάματα της κλασικής παιδείας απ' όπου αντλούνται τα πρότυπα για την ελευθερία της σκέψης και για την αξιοπρέπεια του ατόμου. Η συνείδηση αυτή, άλλωστε, είναι που σφραγίζει τον ιδιότυπο αυτό νεολογισμό, τον φορτισμένο με ηθική δύναμη, τον «φιλελληνισμό» και το κίνημα που πήρε το όνομά του με τις διεθνείς διαστάσεις που απέκτησε.

Προσκυνητήριο

Την πραγματικότητα αυτή διαίσθανθηκε ακόμη και ο επιφορτισμένος με την κατάληψη της Ακρόπολης Τούρκος αρχιστράτηγος Κιουταχής. Σε αναφορά του προς τον Μεγάλο Βεζύρη στην Κωνσταντινούπολη, το

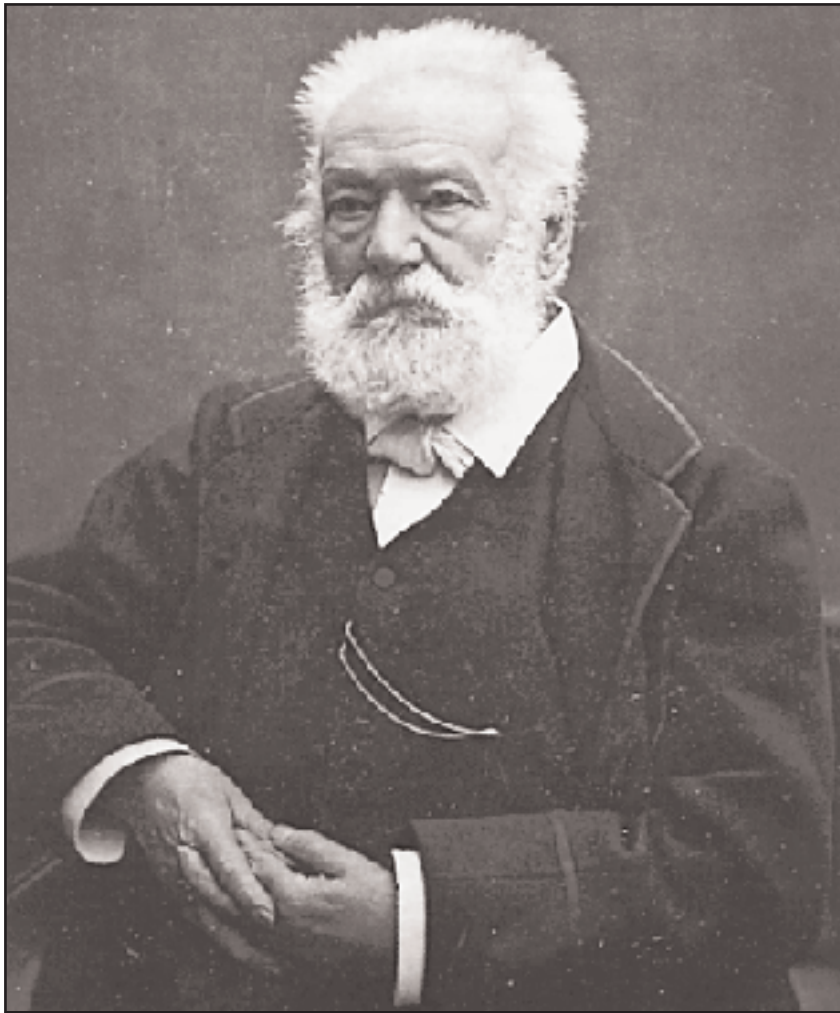
Ερανος υπέρ των Ελλήνων. Γαλλία, 1826 (Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Παρίσι).

Δίπλωμα του Γαλλικού Φιλελληνικού Κομιτάτου στην κ. **Vatry** (Εθνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα).

1826, θα τονίσει το πάθος των αγωνιζομένων ξένων εθελοντών να διαφυλάξουν το λαμπρό σύμβολο της κλασικής αρχαιότητας: «Το φρούριον των Αθηνών», γράφει, «είναι παλαιόθεν οικοδομημένον εις πέτραν υψηλήν και δύσβατον και ούτε υπόνομον υποδέχεται, ούτε εις έφοδον έρχεται... Και προ πάντων τούτο το φρούριον, επειδή είναι ο τόπος παλαιότατος και παλαιόθεν εβγήκαν εξ αυτού τον τόπον πολλοί περιβόητοι φιλόσοφοι και (επειδή) τα όποια έχει τεχνικά της αρχαιότητας έργα προξενούν θαυμασμόν εις τους πεπαιδευμένους Ευρωπαίους, διά τούτο όλοι οι Ευρωπαίοι και τα λοιπά έθνη των απίστων θεωρούσι το φρούριον τούτο ως ιδίαν αυτών οικίαν, και επειδή το νομίζουν ως προκνητήριον τόσον οι Ευρωπαίοι καθώς και τα λοιπά έθνη των απίστων των ονομαζομένων Χριστιανών, το υπερασπίζουσι και προσπαθούσι να μη εκβή εκ των χειρών των απίστων αποστατών (=των Ελλήνων) και εσμφώνησαν και υπεσχέθησαν γενικώς την βοήθειά των και διά της ξηράς και διά της θαλάσσης»⁽¹⁾.

Ο Μεγάλος Ξεσηκωμός των Ελλήνων προκάλεσε από την πρώτη στιγμή έντονη κινητοποίηση στο διεθνές πεδίο. Εθελοντές, κυρίως φιλελεύθερα και ανήσυχα στοιχεία, πρώην στρατιωτικοί αλλά και ρομαντικοί ιδεολόγοι, αρχαιολάτρες και ενθου-

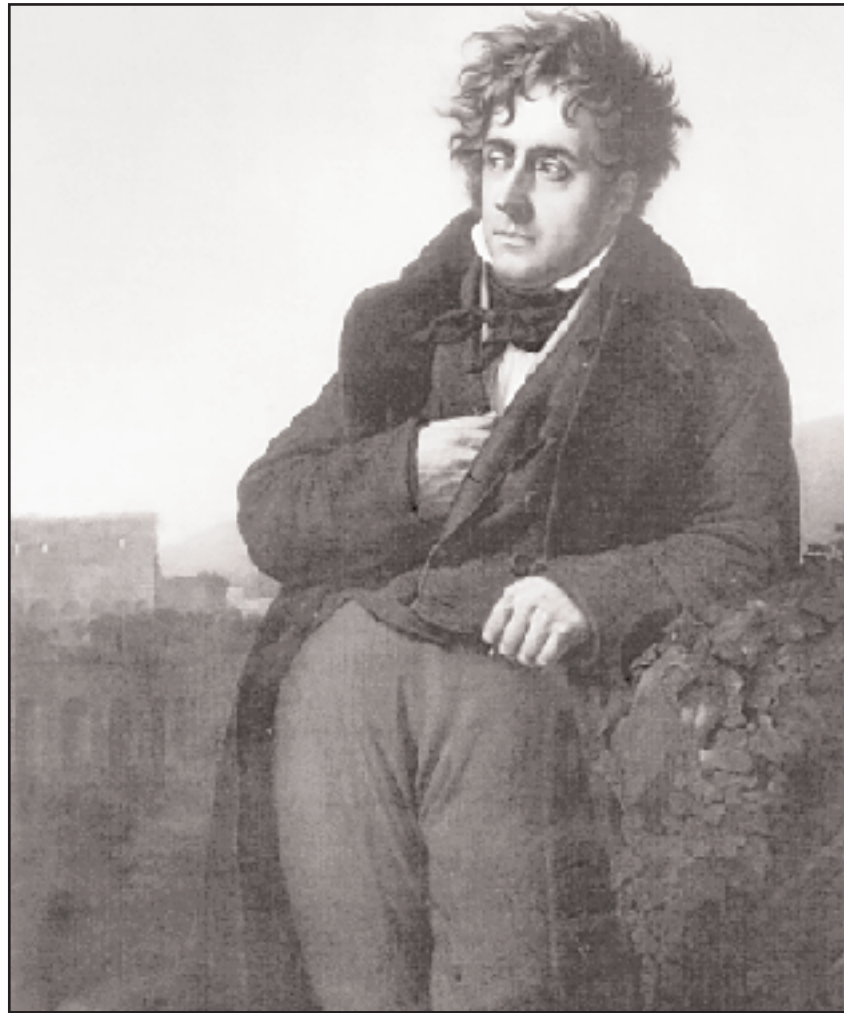
Η πληθωρική φυσιογνωμία των γαλλικών γραμμάτων, Βίκτωρ Ουγκώ (1802-1885), ήταν ανάμεσα στους ένθερμους υποστηρικτές της ελληνικής υπόθεσης. Σπουδαιότερος εκπρόσωπος του γαλλικού ρομαντισμού, εκφράζει τις ιδέες του, από αισθητική άποψη, στην ποιητική συλλογή «Τα Ανατολίτικα», που κυκλοφορεί το 1829, με αναφορές στην Ελληνική Επανάσταση και σε κορυφαία γεγονότα, όπως η Σφαγή της Χίου. Ο φιλελληνισμός του, καθώς και εκείνος του Σατωμπριάν, αναγνωρίστηκε αργότερα από τους Έλληνες λογίους με πληθώρα μεταφράσεων, αναφορών και αφιερωμάτων σε λογοτεχνικά έντυπα.

σιώδεις φοιτητές σπεύδουν αμέσως στο «θέατρο του πολέμου» για να συμπαρασταθούν, ο καθένας με τον τρόπο και με τις δυνατότητές του, στους αγωνιζόμενους Έλληνες. Σε χίλιους διακόσιους περίπου υπολογίζονται όσοι πήραν μέρος στα πολεμικά γεγονότα. Ο κυριότερος όγκος ανήκει στους Γερμανούς· ακολουθούν σε αριθμό οι Γάλλοι και οι Ιταλοί. Μικρότερη αλλά αντιπροσωπευτική είναι η συμμετοχή των Πολωνών, των Ελβετών και των Βρετανών, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει φυσικά η μορφή του λόρδου Μπάιρον, που με τον θάνατό του στο Μεσολόγγι ανέδειξε τον ελληνικό απελευθερωτικό αγώνα στα πέρατα του κόσμου και επιβεβαίωσε ότι πράγματι υπήρχε ένα οξύτατο ελληνικό πρόβλημα που δεν μπορούσαν πια να αγνοούν οι κυβερνήσεις, ούτε και να μειώνουν τη σπουδαιότητά του. Στις εθελοντικές ομάδες περιλαμβάνονται επίσης εκπρόσωποι από άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Ουγγαρία, Κάτω χώρες, Ρωσία, Σουηδία, Δανία, Ισπανία) καθώς και από τη Β. Αμερική.

Σταδιακά αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης και της Β. Αμερικής φιλελληνικές επιτροπές (κομιτάτα). Οι δραστηριότητές τους αναπτύσσονται ανάλογα με τις επιτρεπόμενες πολιτικές συνθήκες σε κάθε χώρα.

Αρχικά προβάλλουν τα ανθρωπιστικά τους κίνητρα –περίθαλψη των προσφύγων και του άμαχου ελληνικού πληθυσμού– για να μην έρθουν αντιμέτωποι με την επίσημη πολιτική των κρατών που δεν ευνοούσε την υποστήριξη ενός νέου επαναστατικού κινήματος. Καθώς περνά ο καιρός και μεταβάλλονται οι πολιτικοί συσχετισμοί, τα κομιτάτα δραστηριοποιούνται πιο μαχητικά στέλνοντας τρόφιμα, χρήματα και πολεμοφόδια στους πολεμιστές, ενώ παράλληλα μεριμνούν ειδικά για την οργάνωση της εκπαίδευσης στις απελευθερούμενες ελληνικές περιοχές.

Μια χρονολογική προσέγγιση στην ίδρυση των κομιτάτων δίνει ενδεικτικά τη θέση των κρατών απέναντι στο ελληνικό ζήτημα: οι πρώτες φιλελληνικές επιτροπές εμφανίζονται στην Ελβετία και τις φιλελεύθερες περιοχές της Γερμανίας ήδη από τα μέσα του 1821 και πέρα. Ακολουθούν κάπως αργότερα στην Ολλανδία, το Βέλγιο και τη Σουηδία, ενώ στην Αγγλία και τη Γαλλία η ίδρυσή τους, κάπως καθυστερημένα, στις αρχές του 1823 δεν είναι άσχετη με τον ανταγωνισμό των δύο ευρωπαϊκών δυνάμεων στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Η ίδια αρχική επιφυλακτικότητα χαρακτηρίζει και τη στάση των Ηνωμένων Πολιτειών όπου, παρ' όλη την πίστη τους στην αρχή της

«Φρανσουά Ρενέ ντε Σατωμπριάν». Ελαιογραφία του Αν-Λουί Ζιροντέ ντε Ρουσσύ-Τριοζόν (1767-1824). Ο Γάλλος συγγραφέας Σατωμπριάν (1768-1848), πολιτικός, διπλωμάτης και φιλέλληνας. Μέλος του παρισινού φιλελληνικού κομιτάτου, που ιδρύθηκε το 1825, δημοσίευσε την ίδια χρονιά το έργο «Σημείωμα για την Ελλάδα» και το «Κάλεσμα υπέρ της ιερής υπόθεσης των Ελλήνων», με στόχο να ασκήσει πίεση στην εξουσία μέσω της κοινής γνώμης. Μετέτληθε κάθε είδους επιχείρημα για την κινητοποίηση αυτή (Εθνικό Μουσείο των Ανακτόρων, Βερσαλλίες).

πολιτικής ελευθερίας των λαών, εκφράζονται ενδοιασμοί ως προς την ανάμιξη στον ελληνοτουρκικό ανταγωνισμό, λόγω του κινδύνου μιας ευρύτερης διεθνούς σύρραξης. Και ακόμα, παρ' όλο το μήνυμα του προέδρου Μονρόε που αναφέρθηκε τον Δεκέμβριο 1822 στη «βάσιμη ελπίδα για ν' αποκτήσει αυτός ο λαός (ο ελληνικός) την ανεξαρτησία του και να επιτύχει πολιτική ισοτιμία ανάμεσα στα άλλα έθνη της γης». Ο «ελληνικός πυρετός» και η συνακόλουθη ίδρυση φιλελληνικών σωματείων στις Ηνωμένες Πολιτείες εκδηλώνεται από τα τέλη του 1823 και πέρα, όταν άρχισαν να τελεσφορούν οι έντονες φιλελληνικές ενέργειες ορισμένων θερμών φιλελλήνων. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο αρχαιολάτρης κλασικός φιλόλογος Ε. Εβερρετ που στα νιάτα του είχε επισκεφθεί την Ελλάδα λίγο πριν από τον Αγώνα.

Νέα κομιτάτα θα ιδρυθούν στην Ευρώπη το 1825, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν της Γενεύης, της Μασσαλίας και του Παρισιού, το οποίο αναλαμβάνει πλέον την αρχηγία της όλης ευρωπαϊκής κίνησης και σηματοδοτεί πάλι τη μεταβολή της επίσημης γαλλικής πολιτικής απέναντι στο ελληνικό ζήτημα. Το 1825 άλλωστε είναι η χρονιά που ο ελληνικός αγώνας περνά σε νέα φάση – νέες δυνάμεις κατά των Ελλήνων διατίθενται από τον πασά της Αιγύπτου Μεχμέτ

Αλή και ταυτόχρονα βρίσκει στο πρόσωπο του συγγραφέα και πολιτικού Σατωμπριάν έναν νέο θερμό υποστηρικτή στο γαλλικό Κοινοβούλιο. Με αρχική αφορμή την αντιπολιτευτική του διάθεση απέναντι στην κυβέρνηση Βιέλ της οποίας αποτελούσε μέλος ως πριν από λίγο, ο φιλομοναρχικός Σατωμπριάν έφτασε με τους λόγους του, τα άρθρα και τέλος με το περίφημο φυλλάδιο «Υπόμνημα περί της Ελλάδος», που επανεκδόθηκε πολλές φορές και μεταφράστηκε αμέσως στα γερμανικά, τα ιταλικά, τα ισπανικά και τα ελληνικά, να διερμηνεύσει επάξια τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης και να προωθήσει τις φιλελληνικές θέσεις.

Όλες αυτές τις φιλελληνικές εκδηλώσεις παρακινούν, αλλά και συμπληρώνουν οι δημοσιογραφικές εκστρατείες ορισμένων, φιλελευθέρων κυρίως, εφημερίδων και περιοδικών που ενημερώνουν ή και διαμορφώνουν την κοινή γνώμη, οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, όπως εκθέσεις ζωγραφικής, συναυλίες θεατρικές παραστάσεις, εκτυπώσεις λιθογραφιών, χαρτών κ.ά. Οι συχνές απεικονίσεις παραστάσεων με ελληνικά γεγονότα και πρόσωπα, οι οποίες κυκλοφορούσαν προς το ευρύτερο κοινό πάνω σε αντικείμενα της καθημερινής χρήσης [σειρές εικονογραφημένων πιάτων, χαρτιά του τοίχου,

Συνέχεια στην 10η σελίδα

Συνέχεια από την 9η σελίδα

επιτραπέζια ρολόγια, ανθοδοχεία, κομψοτεχνήματα (bibelots), ρεκλάμες για τα σαπούνια και τα αρώματα κ.λπ.), αλλά και η ιδιαίτερα πλούσια διεθνής φιλολογική και λογοτεχνική παραγωγή.

Φιλελληνικό έντυπο

Πράγματι, αυτό που ονομάστηκε «φιλελληνικό» έντυπο έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην όλη διαμόρφωση του κινήματος. Με τη δυναμική του παρουσία όχι μόνο εκφράζει τον απόηχο της κοινής γνώμης, αλλά ταυτόχρονα παίζει έναν πολυεπίπεδο ενεργητικό ρόλο: γενικά ενημερωτικό και διδακτικό με τα ιστορικά συγγράμματα, τις εξιστορήσεις από τον χώρο του πολέμου ή τις ταξιδιωτικές αφηγήσεις, τις βιογραφίες ηρώων της ελληνικής επανάστασης, τα πανοράματα με ελληνικά θέματα, τους γεωγραφικούς χάρτες, τις εκδόσεις των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, τα διδακτικά εγχειρίδια (γραμματικές, λεξικά κ.ά.), της νεοελληνικής γλώσσας και τις αναδημοσιεύσεις παλαιότερων έργων που αναφέρονται και στην ελληνική αρχαιότητα. Παρακινητικό ρόλο έχουν οι ποικίλες εκκλήσεις προς τις εκάστοτε εξουσίες, οι ερανικές προσπάθειες για συγκέντρωση οικονομικών πόρων, τα πολιτικά και θρησκευτικά φυλλάδια που προσπαθούν αφ' ενός να στηρίξουν τη νομιμότητα του ελληνικού αγώνα –ότι δεν πρόκειται για μια εξέγερση κατά του νόμιμου κυρίαρχου, του Σουλτάνου, όπως

«Ελληνόπουλο που υπερασπίζεται τον πατέρα του». Ελαιογραφία του Αρί Σεφέρ (1795-1858). Ο πατέρας, παρά τον πόνο από την πληγή στο μηρό, συνεχίζει να κρατάει το σπαθί του, ενώ ο γιος του τον υπερασπίζεται, προτάσσοντας με αποφασιστικότητα το όπλο. Το μήνυμα της σύνθεσης σαφές: η συνέχεια του αγώνα είναι εξασφαλισμένη από γενιά σε γενιά (Μουσείο Μπενάκη).

«Αποτυχία επιχειρήσεως». Ελαιογραφία του Ανρί Ντεκέν (1779-1852). Φανερή η θλίψη στα πρόσωπα των τεσσάρων Ελλήνων πολεμιστών. Στο βάθος μια πόλη που καίγεται, και αριστερά πομπή ανθρώπων που φεύγουν για να σωθούν, κουβαλώντας ό,τι μπορούν από το νοικοκυριό τους (Μουσείο Μπενάκη).

ποστηριζόταν από το συντηρητικό κατεστημένο– και αφ' ετέρου να τονίσουν ότι πρόκειται για έναν πόλεμο του σταυρού κατά της ημισελήνου. Τέλος, η πληθώρα των έργων, σε πεζό ή ποιητικό λόγο, από αναγνωρισμένους λογοτέχνες, αλλά και από νέους άγνωστους εν πολλοίς δοκιμογράφους ή στιχοπλόκους, που αντλούν τα θέματά τους από τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, ενίοτε και από την αρχαιότητα και βρίσκουν συχνά την ευκαιρία να εκφράσουν τις προσωπικές τους ανησυχίες και εντυπώσεις από τον σκληρό απελευθερωτικό αγώνα, αλλά ταυτόχρονα και την ηθική τους υποστήριξη στους μαχητές. Σ' αυτά όλα προστίθενται οι κατάλογοι των εκθέσεων, τα θεατρικά προγράμματα και ό,τι άλλο κυκλοφόρησε με κάποια αναφορά στον ελληνικό αγώνα.

Με βάση τα στατιστικά στοιχεία που προκύπτουν από τη βιβλιογραφία των αυτοτελών δημοσιευμάτων⁽²⁾ μας δίνεται μια πρώτη –φυσικά όχι εξαντλητική, αφού λείπουν όσα κείμενα έχουν περιληφθεί στον ημερήσιο και τον περιοδικό Τύπο– γενική εικόνα της φιλελληνικής παραγωγής από απόψεως ποσοτικής και γεωγραφικής κατανομής. Από την επεξεργασία των δυο χιλιάδων τριακοσίων περίπου τίτλων για την περίοδο 1821–1833 απορρέουν τα ακόλουθα στοιχεία κατά προσέγγιση, καθ' ότι οι αριθμοί έχουν κάπως διαφοροποιηθεί τελευταίως από τις νέες προσθήκες που έχουν εντοπιστεί: η Γαλλία παρουσιάζει την υψηλότερη συχνότητα στην κλίμακα της φιλελληνικής παραγωγής καλύπτοντας περίπου το 46% του συνόλου. Ακολουθούν τα γερμανικά κράτη (περίπου 21%) και η Βρετανία (π. 13,5%). Έρχονται κατόπιν οι Κάτω Χώρες (π. 5%) και η Ελβετία (π. 5%), τα ποσοστά των οποίων δεν είναι ευκαταφρόνητα για τις μικρές αυτές χώρες, αν αναλογιστεί κανείς το μέγεθος του πληθυσμού τους. Σε χαμηλότερη κλίμακα τοποθετούνται οι Ηνωμένες Πολιτείες (π. 4,5%), τα ιταλικά κρατίδια (π. 0,5%), η Ρωσία (π. 2%), η Πολωνία με (0,6%), τα σκανδιναβικά κράτη και η Ισπανία με 0,4% αντίστοιχα. Τα στοιχεία αυτά μας προσφέρουν την έκταση και γεωγραφική κατάταξη της παραγωγής, χωρίς ωστόσο να μας ενημερώνουν για τη διάδοση και την απήχηση που είχε αυτή στο ευρύτερο κοινό. Σε ποιο βαθμό δηλαδή τα έντυπα αυτά ανταποκρίνονται στις ζητήσεις και τις ανάγκες των αναγνωστών, είτε ικανοποιούν απλά την εκφραστική έφεση των συγγραφέων ή εκπληρώνουν τις προπαγανδιστικές προσπάθειες των ποικίλων σωματείων, φιλελληνικών, πολιτικών ή φιλανθρωπικών. Λείπουν ακόμη τα στοιχεία για τον αριθμό των τραβηγμάτων από κάθε έντυπο που θα βοηθούσε να γίνει αντιληπτή στο σύνολό της η πραγματική διάχυση του φιλελληνικού εντύπου. Επίσης, για να εκτιμηθεί στις σωστές της διαστάσεις η συμβολή της φιλελληνικής παραγωγής, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι κυκλοφόρησε σε μια εποχή που είχε αμφισβητηθεί σοβαρά η ελευθερία του Τύπου. Οστό-

«Σύγχρονο ελληνικό θέμα εμπνευσμένο από τη σφαγή της Σαμοθράκης». Ελαιογραφία του Ζαν-Μπατίστ Βενσόν (1789-1855), ο οποίος παρουσίασε τον πίνακά του στο παρισινό Σαλόνι του 1827 ως εξής: γέρος, καθισμένος στα ερείπια του καμένου του σπιτιού, δίπλα στο σώμα της κόρης του που σκοτώθηκε στη σφαγή της Σαμοθράκης (1821), κρατάει στα χέρια του το βρέφος που εκείνη θήλαζε (Μουσείο Λούβρου, Παρίσι).

σο, παρ' όλες τις εκάστοτε δύσκολες συνθήκες, το φιλελληνικό έντυπο, που κυκλοφόρησε φανερά ή κρυφά, παρουσίασε αξιόλογο όγκο. Φαινόμενο που δεν εμφανίζεται για κανένα άλλο παρόμοιο γεγονός στα αντίστοιχα χρόνια (επαναστατικά κινήματα στη Σερβία, την Ιταλία, την Ισπανία, με εξαίρεση βέβαια τη Γαλλική Επανάσταση).

Ελληνες της Διασποράς

Στην παραγωγή αυτή συμπεριλαμβάνονται και εκτενέστερα ή μικρότερα συγγράμματα που συντάξαν Ελληνες της διασποράς οι οποίοι, με κάθε τρόπο, προσπάθησαν ευθύς από την αρχή να προκαλέσουν φιλελληνικά ερεθίσματα. Το ίδιο άλλωστε ισχύει και για τις αυτοεξόριστες προσωπικότητες, όπως ο Κοραΐς, ο Καποδίστριας και ο μητροπολίτης Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας, που, με την εμπειρία και το κύρος του ο καθένας, υπηρέτησαν τον κοινό σκοπό. Ζώντας από κοντά τις αντιδράσεις και έχοντας τριβή με τον εκεί τρόπο στοχασμού, οι σπουδασμένοι στη Δυτική Ευρώπη Ελληνες θεωρούν καθήκον τους να ενημερώνουν τους ξένους ως προς την ελληνική πραγματικότητα, τις αιτίες και το σκοπό της ελληνικής επανάστασης και συ-

νάμα να αντικρούουν τις ποικίλες κατηγορίες που διατυπώθηκαν στο Συνέδριο του Λάιμπαχ εναντίον των Ελλήνων. Την ελληνική επιχειρηματολογία ανέπτυξαν σε ξενόγλωσσα, κυρίως γαλλικά, κείμενα, εκτός από τον Αδ. Κοραΐ που εργάστηκε συστηματικά προς την κατεύθυνση αυτή, ο Κων. Πολυχρονιάδης, ο Κ. Μινωίδης Μηνάς, ο Παν. Κοδρικάς, ο Κων. Νικολόπουλος, ο Γρηγ. Παλαιολόγος, ο Μιχ. Σχινάς και άλλοι. Τρία κυρίως επιχειρήματα αναπτύσσονται από την ελληνική πλευρά: α) Η κοινότητα του πολιτισμού, δηλαδή η συμβολή της αρχαίας Ελλάδας στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πνεύματος και πολιτισμού και το χρέος που είχε η Ευρώπη απέναντι στους απογόνους των αρχαίων. Οι Ελληνες ζητούσαν πια μία ισότιμη θέση στην ευρωπαϊκή οικογένεια. β) Το θέμα της νομιμότητας του ελληνικού αγώνα. (Όπως υποστηριζόταν, η οθωμανική κυριαρχία δεν είχε αναγνωριστεί ποτέ ως νόμιμη από τους Ελληνες, αφού η πτώση του Βυζαντίου δεν επισφραγίστηκε με κανέναν όρο υποταγής στους Οθωμανούς.) γ) Το βαθιά ριζωμένο αίσθημα προσωρινότητας των Οθωμανών στον ευρωπαϊκό χώρο. Ας σημειωθεί εδώ ότι η νοοτροπία αυτή θα αλλάξει ουσιαστικά μόνον έναν αιώνα αργότερα, όταν ο Μουσταφά Κεμάλ, μεμφόμε-

νος τη στρατιωτική δομή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τις κατακτητικές της διαθέσεις, κηρύσσει την ειρήνη και την οικονομική πρόοδο και στερεώνει τους Τούρκους στο χώρο όπου βρισκόνταν.

Προσφορά

Κρίνοντας, τέλος, τα αποτελέσματα όλης αυτής της κινητοποίησης θα μπορούσε να σημειώσει κανείς τα ακόλουθα: Αν στο όνομα του φιλελληνισμού διαμορφώθηκαν καταστάσεις ξένες προς τα αρχικά του κίνητρα, αν το κίνημα αυτό χρησιμοποιήθηκε συχνά για ιδιοτελείς σκοπούς από άτομα και κυβερνήσεις, τούτα όλα δεν είχαν ως συνέπεια να εξουδετερώσουν τα θετικά αποτελέσματα που προέκυψαν. Ετσι, πέρα από την υλική συνδρομή στον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό βαραίνει η ηθική υποστήριξη από την οποία άντλησαν οι Ελληνες, ως μέλη της ευρύτερης ευρωπαϊκής οικογένειας, την ψυχική τους δύναμη για να συνεχίσουν, παρ' όλες τις ανυπέβλητες εξωτερικές και εσωτερικές αντιξοότητες, την πάλη για την εθνική τους υπόσταση.

Και το σημείο αυτό, η επίμονη συνέχιση του πολέμου ως το τέλος, με τα όποια σημεία καμψής στη διαδρομή, είναι και η μεγάλη προσφορά, η οποία επισφραγίστηκε με τη Ναυμα-

χία του Ναυαρίνου. Τα πράγματα είχαν πάρει τη φορά τους· δεν υπήρχε πια στις συνειδήσεις περίπτωση αναστροφής των γεγονότων. Από την πεισματική αυτή συνέχιση επηρεάστηκαν οι κυβερνήσεις και οδηγήθηκαν τελικώς ν' αλλάξουν στάση, κινούμενες όχι μόνον υπό την πίεση της κοινής γνώμης –ο ρόλος της οποίας έχει, ίσως, κάπως υπερεκτιμηθεί– αλλά για να κατοχυρώσουν έγκαιρα, η κάθε μία από τη μεριά της, τα δικά της συμφέροντα στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, τώρα που είχαν διαταραχθεί οι ισορροπίες στην περιοχή.

Σημειώσεις:

1. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, «Ιστορικά έγγραφα περί αοχαιοτήτων και λοιπών μνημείων της Ιστορίας κατά τους χρόνους της Επανάστασης και του Καποδίστρια», Αθήνα 1967. (Εκδόσεις Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών αρ. 59) και τον ίδιο, «Ο Φιλελληνισμός ως αντανάκλασις του ελληνικού πολιτισμού και ως εκδήλωσις ευρωπαϊκής συνεργασίας», στον τόμο Μνήμη Γεωργίου Α. Πετροπούλου (1897-1964). Συγκέντρωση κειμένων και γενική επιμέλεια Παν. Δ. Δημάκης, τ. Β', Αθήνα, 1984.
2. Λουκία Δρούλια, «Philhellenisme. Ouvrages inspirés par la guerre de l'Indépendance grecque», 1821-1833, Αθήνα 1974. (Οι περίπου 200 νέες προσθήκες που εντοπίστηκαν έκτοτε ανεβάζουν κάπως τα ποσοστά των εντύπων στις Κάτω Χώρες και στα σκανδιναβικά κράτη).